

שיחה בין אהוד בן עזר לגרשום שלום

אהוד בן עזר: בשנים האחרונות נשמעו קולות בקרבנו ובקרב יהודים בעולם, לפיהם קיימת הבחנה כזאת – האינטלקטואל היהודי בארצות-המערב נעשה לסמל של ה"זר", האאוטסיידר, בחיי הספרות והרוח. לו יש "בשורה" לגויים ולעמו. ואילו האינטלקטואל היהודי בישראל עומד בלחצים של תודעת מצור, מלחמות, וסכנה ממושכת לקיום המדינה, ועל כן נעשה הוא, במודע ושללא-במודע, לחלק מן הממסד, שותף לתודעת האחריות של הרוב, ואינו מסוגל לעמדה ביקורתית רדיקלית. האין בכך משום חלק מן המחיר שאנו משלמים עבור הגשמת הציונות?

גרשום שלום: אתה שואל על מחיר הציונות, והשאלה היא לא מה מחיר הציונות אלא מה מחיר הגלות? טענות של אנשים כמו ג'ורג' סטיינר נשמעו כבר לפני שישים ושבעים שנה. תמיד היו טענות כלפי הציונות, והציונים היו מיעוט בעם היהודי. רק לאחר השואה השתתקו המקורגים לכמה זמן. אין לי ויכוח עם ג'ורג' סטיינר. הוא מנסה לחיות מחוץ להיסטוריה. ואילו בישראל אנחנו חיים מתוך אחריות, ובתוך ההיסטוריה. אתה שואל על ה"זרות"? שילמנו מחיר יקר עבור היותנו זרים ומנוכרים במשך אלפי שנות היותנו בגלות: מחיר השנאה, הרדיפות, השמד וקידוש-השם. כיום האאוטסיידר הוא באופנה בעולם המערבי, והאינטלקטואל היהודי כאילו נהנה מכך. אך מה יהיה מחיר? האם לא יטיחו בפנינו את זרותו היהודית לגנאי? בגרמניה ובצרפת האופנה של היהודי היתה, בשעתו, להשתייך ולא להיות זר. בנוסח "הגרמנים בני דת משה". בעת ההיא התגאו היהודים בהשתייכותם ולא בזרותם.

אם היום מקסים אותך הקסם המיוחד של האינטלקטואלים היהודים בגולה, אני אומר – בבקשה, תלך לשם. תחיה חמש שנים במחיצתם, ותראה מה מחיר הגלות שהם משלמים. מי שמרגיש שצר לו בישראל, שיילך לו לניו-יורק או לקמברידג' ויראה אם הוא מרגיש שם נפלא כמו ג'ורג' סטיינר.

אני שונא את המילה הזאת, ממסד. אך אם אתה רוצה ומתעקש להשתמש בה, דע לך שאני חלק מן הממסד וגם אתה. וכולנו כאן הממסד, לרבות אותם השמים אותו ללעג. ומי שאינו רוצה להיות חלק מן הממסד כאן, שילך. כי הממסד יושב היום (1970) בתעלת סואץ. מי שאינו רוצה, שילך.

אין לי ויכוח עם אינטלקטואל יהודי שמעדיף את סיבוכי הרוחניים האישיים על-פני הבעייה של אחריות היסטורית. יעשה כל אחד את שלו. הוויכוח איתו הוא לא מציאותי. אדם שמעדיף את צרותיו הפרטיות והאישיות, ומתפנק על חשבון האפשרויות היצירתיות של ההתנכרות – אז שילך לו ויחיה על-פי מיטב הבנתו אם סטיינר לא רוצה לשאת עימנו באחריות למדינה – הוא צודק. שיהיה יהודי-הגלות. יכול להיות שיום אחד יכו אותו על הראש ואז יגלה שבאמת אינו שייך לשם.

אהוד בן עזר: אמרת כי בוויכוח עם האינטלקטואל היהודי מחוץ לישראל, אין אפשרות של הכרעה הגיונית, אלא מוסרית בלבד. מהי ההכרעה המוסרית?

גרשום שלום: אולי צודק האדם שאינו יכול להתגבר על יצר בדידותו האינטלקטואלית, אבל השאלה היא בתחום האחריות המשותפת ליהדות. אני מסכים שעם ישראל קיים וחי. אני לא רואה עצמי תלוש מן העם. הרגשתי שמקומי כאן, ולכן אני כאן. בשבילי היתה העלייה לארץ-ישראל עוד בראשית שנות העשרים, לפני היטלר ולפני השאלה הכלכלית. ועליתי לא מפני שלא יכולתי להסתדר בגרמניה אלא מפני שהחלטתי שמקומי כאן, גם כפרט, גם כחלק מן העם.

לכן אני אומר לך – בין שתי הברירות המוסריות אי-אפשר להכריע. ההכרעה נתונה בידי כל אדם באופן פרטי, במידה והוא מסוגל להיות אדון לגורלו: האם הוא חושב שיש לו משהו משותף עם עמו, או שהוא רואה בהתנכרות ערך עילאי? אני אינני מאמין באפשרות השנייה.

אהוד בן עזר: אחת מטענותיה של הציונות היתה כי היא מביאה עימה את הביטחון של הקיום היהודי. השואה הצדיקה-כביכול באופן טראגי טענה זו. סכנת הקיום, ותודעת סכנה זו, חזקים בישראל משך כל שנותיה, ונעשו ממש לסטיכיה, אולי יותר מאשר אצל יהודי ארצות המערב. אם להתבטא באופן אכזרי נצטרך לשאול – במה עדיף גיטו מזוין במזרח-התיכון, בגבולות אלה או אחרים, והיותנו שנואים עדיין על-ידי כל שכנינו – על פני קיום יהודי בפזורה עם מחיר גילויי אנטישמיות פה ושם, אך אולי ללא סכנה פיסית נראית לעין, ובלא הסטיכיה שמביאה עימה סכנה פיסית לקיום בארצנו. מה הרבותא שלנו כמדינה ציונית בפיתרון בעיות היסוד של הקיום היהודי? האם אין המחיר שאנו משלמים עבור ההשתקעות בהגנה על הקיום כערך עליון ומאחד – מחיר רב מדי, הבא על חשבון הגשמת מטרת אחרות של החזון הציוני?

גרשום שלום: אצלי לא תמצא מילה על כך שהציונות היא פיתרון שאלת היהודים. אני לא מאלה המאמינים שיש "פיתרון" למה שקוראים "שאלת היהודים". כאשר אתה נכנס בעיניים גלויות ומתוך הכרעה לתחום ההיסטוריה, אתה מתמודד. אנחנו גרמנו גם להתגבשות הערבים כאויב בעל תודעה לאומית משותפת, מפני שפעלנו בתוך ההיסטוריה. כשאתה עומד על מקום אחד אינך עושה כלום. אבל כאשר אתה מתחיל ללכת, אתה בוחר בכיוון אחד, ולא באחרים, ומשלם את המחיר עבור החלטתך ופעולתך. זוהי המשמעות של פעולה בהיסטוריה, ולא בשעשוע בלבד.